

8. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм / Ева М. Томпсон ; пер. з англ. М. Корчинська. — К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. — 368 с.
9. Федунь О. Постколоніальна критика в українському літературознавстві / Олександра Федунь // Слово і час. — 2001. — № 10. — С. 10–13.
10. Хамедова О. Роман Б. Антоненка-Давидовича «За ширмою»: рецидиви соціалістичного канону / Ольга Хамедова // Вісник Донецького університету. — Серія «Гуманітарні науки». — 2008. — Вип. 1. — С. 75–82.
11. Bhabha Homi K. Of mimicry and man: The ambivalence of colonial discourse // Bhabha Homi K. The Location of Culture / Homi K. Bhabha. — London, New York : Routledge, 1994. — P. 85–92.
12. Hyam R. Britain's Imperial Century 1815–1914: A Study of Empire and Expansion / Ronald Hyam. — London : Batsford, 1976. — 135 p.

**The Novel by B. Antonenko-Davydovych «Behind the Screen»:
a Post-Colonial Interpretation**

The article deals with the interpretation of the novel by B. Antonenko-Davydovych «Behind the screen» in the light of post-colonial studies. The analysis of projection of the images of the empire (Russia) and the «colonies» (Ukraine and Uzbekistan) upon the novel's topoi and its system of characters is given. Special attention is paid to the embodiment of anti-colonial resistance in the language of the novel.

УДК 821.161.2-311.6.09

Юлія Волощук (Київ)

**МОДИФІКАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ЖАНРУ
В РОМАННІЙ ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО**

Історичний роман має багату традицію у світовій та українській літературі, тому на сьогодні це один з найбільш досліджених жанрів. Але нова доба проливає світло на низку невирішених теоретичних та історико-літературних проблем. Закономірно, що науковий інтерес до української історичної прози зростає в другій половині ХХ — на початку ХХІ століття, адже в цей період спостерігаємо справжній її ренесанс, оновлення, переформатування жанрових канонів. Український історичний роман став предметом літературознавчого аналізу в монографіях Миколи Сиротюка «Українська історична проза за 40 років» (1958), «Український історичний роман: Проблема історичної та художньої правди» (1962), Василя Чумака «Минуле очима сучасника» (1980), Миколи Ільницького «Людина в історії: Сучасний український історичний роман» (1989), Анатолія Гуляка «Становлення українського історичного роману» (1997) та ін. Окремі міркування про специфіку цього жанру висловлено у працях Леоніда Новиченка «Український радянський роман: Стислий нарис історії жанру» (1976), Зінаїди Голубевої «Нові грані жанру: Сучасний український радянський роман» (1978), Віталія Дончика «Український радянський роман: Рух ідей і форм» (1987). У 2000-х роках з'явилися дисертації, присвячені огляду історичної белетристики, зокрема роману: Івана Братуся «Історико-біографічна проза Оксани Іваненко», Даміра Пешорди «Жанрові модифікації сучасного історичного роману» (2001), Надії Бойко «Українська історична проза другої половини ХІХ ст. (історичні джерела та художній дискурс)», Ігоря Цуркана «Роман Михайла Старицького «Розбійник Кармелюк»: типологія жанру» (2002), Аліси Меншій «Романи Юрія Хорунжого і українська історико-біографічна проза 60–90-х років ХХ ст.» (2003) та ін. У контексті такого зацікавлення історичною белетристикою вважаємо актуальним звернення до романів «Опришки» (1933, 1962) та «Кармалюк» (1971) Володимира Гжицького, які все ще залишаються на периферії літературознавчих студій.

Володимирові Гжицькому (1895–1973) випало творити в добу жорстоких утисків і водночас небувалого розквіту жанрових форм та стилів української літератури. Прижиттєва

критика, розглядаючи його доробок, оперувала соціологічними категоріями «народні маси», «партія», «інтернаціоналізм», «активність письменника та героя», відзначалася брудними інсинуаціями, звинуваченнями в «націоналізмі», «фашизмі» — аж до вилучення книг із друку та арешту автора. Тому творчий набуток письменника так і не було належно поціновано. Відтак завдання сучасних філологів — здійснити об'єктивне, ґрунтовне монографічне прочитання романістики митця, переосмислити його художнє слово відповідно до сучасного стану розвитку науки про літературу.

Хоча романи «Опришки» та «Кармалюк» були найбільш схвально сприйняті критикою, їх об'єктивний теоретичний аналіз не виконано. На думку Івана Сірака, Миколи Гончарука, Миколи Грицюти, Івана Дорошенка, Семена Шаховського, епікові йшлося про актуальні питання революційного гуманізму, класового характеру конфліктів у суспільстві. Погляд тогочасних літературознавців на сюжет романів було засновано на марксистському концепті про класову боротьбу як рушійну силу історичного процесу й загалом зведено до такої тези: історичне тло Володимир Гжицький використав, щоб показати важливі проблеми сучасності: протистояння селян, робітників та інтелігенції, єднання селян і робітників різних національностей у побудові нового справедливого суспільного ладу.

Серед цієї вульгарно-соціологічної «лавини» суджень, що була даниною часу, знаходимо вартісні, хоча й не достатньо обґрунтовані визначення жанрово-стильової природи творів. Так, Семен Шаховський трактував «Опришки» як історичний, соціально-психологічний роман, Микола Гончарук та Микола Грицюта — як власне історичний, Іван Сірак наголошував на синтетичному його характері, зауважуючи у творі ознаки історичного, соціально-побутового, побутово-психологічного, любовного, пригодницького жанру [18, с. 178–179; 8, с. 210; 15, с. 155]. Іван Сірак, Микола Гончарук, Микола Грицюта відзначали серед стильових особливостей «Опришків» «романтизацію дійсності й характерів», «історичну правдивість», «людяний, щирий ліризм», «романтичний план, у якому задуманий образ Довбуша» та «дещо натуралістичний план» кохання Довбуша й Дзвінки [15, с. 156; 8, с. 212]. Семен Шаховський наголошував на реалістичному характері історичного роману та підкреслював поліфонію стильових засобів, використаних Володимиром Гжицьким: «Як і личить досвідченому майстру, Гжицький в «Опришках» поєднує найрізноманітніші доступні йому художні засоби, відтворюючи в деталізовано-реалістичному плані побут селян, їхній труд, в сатирично-гротескному — панство, в романтично-героїчному — боротьбу опришків. Тому в композиції природно співживуть героїко-поетичні форми викладу з побутово-натуралістичними описами...» [19, с. 13]. Іван Дорошенко зауважував гармонійне поєднання «романтичної стихії з реалістичним зображенням подвигів народних месників» [9, с. 89]. Роман Лубківський робить спробу порівняти роман «Опришки» з п'єсою словацького письменника Любомира Фелдека «Яношик під музику Вівальді» та проаналізувати характер Довбуша; ідею «Опришків» дослідник трактує дещо в соцреалістичному світлі, підкреслює інтернаціоналістичний пафос роману, рядки якого насажені «високим почуттям вселюдського братерства трударів, які розмовляючи різними мовами, порозумілися між собою мовою спільної боротьби», визначає головну сюжетну лінію як «боротьбу народу проти своїх і чужих гнобителів» [12, с. 13]. Дмитро Чуб означив «Кармалюка» як історичний реалістичний роман-хроніку [17, с. 176]. Лідія Романенко в дисертації «Устим Кармалюк як історична постать в українській літературі та фольклорі» (2008) принагідно аналізує й роман «Кармалюк» Володимира Гжицького, зосереджуючи увагу на ідейному змісті та деяких аспектах часопросторової організації твору, на новаторському підході митця до образу Кармалюка, зазначає реалістичність оповіді, яка лише іноді оздоблюється неоромантичними засобами, «особливо коли автор вдається до аналізу українського національного характеру» [14, с. 10].

Ці розрізнені міркування потребують систематизації та узагальнення, свідчать про недостатню розробленість питання жанрово-стильової природи творів. Зокрема, романи не отримали ґрунтовного визначення як власне історичні полотна чи тексти синтетичної жанрової форми, не було висвітлено роль Володимира Гжицького в розвитку українського історичного роману, не проаналізовано детально часопросторові та нарративні особливості «Опришків» та «Кармалюка». Нового аналітичного погляду потребують образи народних месників, авторська концепція людини та світу. Звернення до цих нерозкритих питань забезпечує наукову новизну нашої розвідки.

Мета нашого дослідження — показати внесок Володимира Гжицького в розвиток романного жанру, з'ясувати індивідуальні жанрові особливості романів «Опришки» й «Кармалюк» та їх місце в українській історичній романістиці ХХ століття, в українській літературній «довбушіані» й «кармалюкіані» зокрема. Для цього слід вирішити такі завдання: 1) простежити еволюцію авторського задуму, вплив жанрово-стильових тенденцій та соціально-політичних обставин доби, особистих уподобань майстра слова на вибір теми й художніх форм та засобів її реалізації; 2) проаналізувати жанрові та стильові ознаки роману, співвіднести їх з академічними дефініціями романних різновидів, відтак дати умотивоване визначення жанру зазначених творів; 3) з'ясувати міру вигадки та художнього домислу в романах, зробити висновок про їх тяжіння до документальних чи белетристичних творів; 4) дослідити авторську концепцію людини, особливості її втілення в образах Довбуша й Кармалюка та в інших образах-персонажах романів.

Дослідження творів «Опришки» та «Кармалюк» дасть додатковий матеріал для теоретичних узагальнень історичного романного жанру, розширить можливості вивчення проблеми історизму в белетристичній літературі, нового прочитання специфіки художнього мислення Володимира Гжицького та його місця у вітчизняному літературному процесі, допоможе повернути в науковий обіг яскраве мистецьке явище — його романістику.

Задум написати твір на історичну тему виник у Володимира Гжицького ще в 1920-х роках ХХ століття, про що свідчить його розмова з Гнатом Хоткевичем, передана митцем у «Спогадах про минуле» (1969): «Уже як письменник я був особисто знайомим з Гнатом Хоткевичем (отже, описана бесіда відбулася не раніше 1923 року. — Ю. В.). <...> Одного разу, певне, щоб щось сказати, він спитав мене, над чим я працюю. Я сказав, що кінчаю повість про Довбуша й опришків. Видно, йому це було неприємне. — Завжди, коли я задумаю якусь річ, хтось мені відбере тему. Я заперечив, сказав, що про Довбуша й ті часи можна писати безліч повістей, і всі вони будуть різні. Він погодився» [7, арк. 75–76]. Очевидно, що розмова ця відбулася в кінці 1920-х чи навіть на початку 1930-х років, і тоді ж Гжицький дописував твір про народного месника, бо вже в 1933 році в лютневому числі журналу «Західна Україна» було надруковано драму «Пісня про чорних хлопців» (№ 2), а слідом за нею, у березневому — серпневому числах, — і роман «Довбуш» (№ 3/4, 5/6, 7/8) [2–4; 6]. Напевно, повідомляючи Хоткевича про свої творчі плани, майстер ще не визначився з жанром майбутнього твору, назвавши його «повістю». А можливо, жанр книги спершу був для митця не принциповим, головним було те, про кого писати, а ідея розширення жанрових меж повісті аж до роману виникла вже у процесі опрацювання теми. Хай там які наші припущення, маємо три етапи роботи над твором: 1) п'єса «Пісня про чорних хлопців», що стала змістовим прообразом роману; 2) перша редакція роману під назвою «Довбуш» (жанр визначено автором), надрукована до половини в часопису «Західна Україна»; доля проторукопису невідома, тому неясно, чи був роман повністю написаний уже в 1933 році, але не видрукований до кінця через репресивні заходи щодо автора та членів редакції місячника, чи то в журналі було видано все, що Гжицький устиг написати до арешту; 3) друга, остаточна редакція роману 1961–1962 року, над якою письменник працював уже після повернення з таборів; у рукописному варіанті 1961 року роман мав подвійну назву «Пісня про чорних хлопців» («Довбуш»), але виданий був 1962 року як «Опришки», під цією назвою відомий широкому загалу.

Продовженням роботи майстра над творами історичного жанру став роман «Кармалюк», що побачив світ у 1971 році, незадовго до смерті автора.

На мою думку, Володимир Гжицький звернувся до історичного жанру не лише через данину часові (адже історична проза була надзвичайно популярна в 60–70-х роках ХХ ст.) та через особисту зацікавленість західноукраїнською народно-визвольною боротьбою першої половини XVIII століття проти польської шляхти та селянським повстанським рухом проти російської адміністрації і дворянства першої половини XIX століття. За словами Предрага Палавєстри, «ренесанс історичного роману переживають ті культури та літератури, чия історична самосвідомість є або придушена, або насильно витіснена» [13, с. 2]. Митця змусили звернутися до історії особистий екзистенційний досвід та потреба виповісти правду «між рядками». Відомо, що 20–30-і роки ХХ століття, коли Гжицький писав першу редакцію роману «Опришки», позначилися утисками свободи слова і творчості, зміст та форма літературних

полотен суворо регламентувалися партійними постановами. Після 1929 року Гжицького гостро критикували за «Чорне озеро». Тож історичний роман став для автора ще однією можливістю говорити про Україну, її минуле — і натякати на сучасне, будити український патріотичний дух, завуальовано кликати реципієнтів до боротьби проти новітніх поневолювачів української національної свідомості. Те саме можна сказати й про 1960–1970-і роки ХХ століття, коли після куцої хрущовської відлиги знову почався терор та пильнування за «правильністю» соціально-політичного й художнього мислення письменників. Саме в цей час автор, надломлений, виснажений таборами й навчений мовчати, повернувся в літературу. Тож знову довелося вдатися до інакомовлення у формі історичних романів. Адже цей жанр «не виключає звернення до злободенних проблем сучасності», «нерідко виконує ідеологічне призначення»; використовуючи часом історичну епоху як «тло для змалювання актуальних подій» [11, с. 596]. Подібна тенденція проглядається в написаних дещо пізніше за «Опришків» «Мальвах» Романа Іваничука та «Диві» Павла Загребельного (твори побачили світ 1968 року), у яких історизм уможлилював розмову про національну історію, любов до рідної землі й народу як вимір соціальної та моральної вартості людини. «Партійна» критика за спецзавданням «згори» навіть проголосила «Мальви» ідеологічно шкідливим «історичним романом без історії».

Крім того, постаті Олекси Довбуша й Устима Кармалюка були близькими Гжицькому, котрий, як Довбуш, народився серед гір та лісів і, як Кармалюк, пройшов крізь тюрми й табори-заслання. Ці образи були для письменника втіленням мужності й нескореності, у них він заховав другий кінець власної душі, свою нереалізовану мрію, утілив своє бачення сильної людини, залюбленої в життя, яка за жодних обставин не розколеться, радше прийме смерть, ніж життя в неволі. Сам письменник обрав іншу лінію поведінки, він дав себе розколоти й пішов «по етапу», аби вижити й розповісти про все нащадкам, довести власну невинність.

Звісно, авторові був відомий і досвід його літературних попередників у змалюванні життя та діяльності народних месників, адже до образу Олекси Довбуша зверталися Микола Устиянович у повісті «Страстний четвер» (1853), Юрій Федькович у поезіях «Сам», «Убогий легінь», у баладі «Довбуш» (1862), у трагедії «Довбуш, або Громовий топір і знахарський хрест» (1869, 1876, 1918), Микола Лисикевич у поемі «Спевак з Полесья» (1861), Іван Франко в романтичній повісті «Петрії й Довбушуки» (1875–1876), Василь Щурат у поемах «Олекса Довбуш» і «На синій Чорногорі» (1904), Гнат Хоткевич в історичних повістях «Камінна душа» (1911) та «Довбуш» (написано в 1930-х роках, видано у Львові лише 1965 року). Про Устима Кармалюка писали Марко Вовчок (історична повість-казка «Кармелюк», 1862–1863), Михайло Старицький (історичний роман «Розбійник Кармелюк», 1902), Степан Васильченко (історична драма «Кармелюк», 1927).

У романах Володимира Гжицького простежуємо низку відмінностей та подібностей з цими творами. Зокрема, їм також притаманне романтичне начало, але вже в новій, неоромантичній іпостасі. Крім того, якщо «Камінну душу» Хоткевича дослідники відносять до орнаментально-декоративної прози з елементами реалізму, бо «в основі твору лежать соціально-економічні умови, суспільні проблеми, суперечності, події, характери, притаманні Гуцульщині ХVІІІ — початку ХІХ століть» [1, с. 7], і в цій повісті сильніший вплив фольклору, казковості, міфологізму, то в романі Гжицького «Опришки» виразнішим є реалістичний струмінь. Дмитро Чуб відзначав ідейність, цілеспрямованість, ідеалізованість, осучасненість образу Олекси Довбуша в романі Гжицького порівняно з образом «надзвичайно жорстокого, малоідейного» ватажка опришків з романтичної повісті Гната Хоткевича «Камінна душа» [17, с. 172]. Якщо Михайло Старицький будує роман «Розбійник Кармелюк» на народних переказах, фольклорознавчих статтях, внаслідок чого в ньому також надзвичайно сильно виражена романтична традиція [16, с. 4], то Гжицький в романі «Кармалюк» більше йде за фактами. Дмитро Чуб відзначав документальність роману, яку засвідчують «справжні біографічні відомості про славного Кармелюка», «численні історичні архівні матеріали, документи, спогади сучасників Кармелюка, матеріали судових процесів, донесення ісправників та скарги потерпілих панів», «багато автентичних прізвищ справників, генералів, панів, селян-спільників Кармелюка і назв місцевостей», що їх митець «ґрунтовно простудіював» та ввів до свого роману [17, с. 176].

Спробуємо стисло, наскільки дозволяє обсяг статті, визначити жанрово-стильові особливості романів. Те, що досліджувані твори — романи, не викликає сумнівів, адже вони мають чималий обсяг, складну композиційну будову (роман «Опришки» складається з шести великих розділів, а «Кармалюк» — з двадцяти одного розділу). У творах також зображено важливі події протягом тривалого часу, чималий географічний простір, подано докладний, масштабний портрет епохи в людях, задіяно чимало персонажів. У романі «Опришки» сюжет розгалужується на кілька сюжетних ліній, життя головного героя показано від розквіту його слави до загибелі. У романі «Кармалюк» дві сюжетні лінії, життя Кармалюка описано від народження до смерті. У обох творах герої гинуть, але дія на цьому не закінчується, бо залишилися їх послідовники. Автор ніби пропонує читачеві самостійно додумати подальший розвиток сюжету. Тож фінал романів можемо назвати відкритим.

Головною жанровою ознакою романів «Опришки» та «Кармалюк» усе-таки залишається історизм: майстерно змальована епоха в людях і побуті, суспільних відносинах (перша половина XVIII століття в «Опришках» та перша половина XIX століття в «Кармалюку»). Автори літературознавчого словника-довідника визначають історичний роман як твір, що «побудований на історичному сюжеті» і «відтворює в художній формі якусь епоху, певний період історії», у якому «історична правда поєднується з художньою, історичний факт — з художнім вимислом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел уміщений у межі зображуваної епохи» [11, с. 596]. Цим ознакам вповні відповідають твори Гжицького. Як зазначає Василь Шкляр, «історичний роман — дуже складний жанр», він «вимагає від письменника серйозної обізнаності не лише в хроніці подій — треба знати безліч деталей, навіть про те, що, перепрошую, жінка на споді носила. Навіть якщо я про це не пишу, але воно мусить бути в моїй уяві» [20]. Володимир Гжицький показав себе вправним майстром історичного роману, знавцем життя Довбуша, Кармалюка та суспільства XVIII–XIX століть, зумів реалістично передати колорит епохи. Важливим засобом передачі духу доби виступає мова автора та персонажів. Гжицький активно й доцільно використовував: 1) історизми: пецове, клямкове, панщина, камізька («Опришки»); гайдуки, шарабан, гуральня, губернія, екзекуція, шпіцрутени («Кармалюк»); 2) гуцульські діалектизми й екзотизми: дука, негура, бартка, дзьобня, вориння, маржина, колиба («Опришки»); 3) фонетичний звукопис та синтаксис гуцульських говірок, польської, російської, латинської мови, подекуди навіть польський правопис: «Ци ест дужі?», «чцігодне панство», «pro publico bono», «vis a vis» («Опришки»); «Кто муй збавца?», «Так кто ж нас уратовал?», «Niech nam pomoze Bog!», «Хамство мусі биць цеменжоне», «Ave Caesar, imperator gallogum, Polones ty salutant!» («Кармалюк»).

Окрім домінуючого історизму, кожен твір має суміжні характеристики. У романі «Опришки» історична тема гармонійно поєднується з любовною (інтимною), соціально-побутовою, соціально-політичною, соціально-психологічною, пригодницькою лініями, причому всі вони однаково сильні, можливо ледь виразнішою за інші видаються соціально-політична та любовна лінії, бо саме вони визначають життя та діяльність, смерть Довбуша. Це свідчить про синкретизм жанрової форми «Опришків». У романі «Кармалюк» переважають історико-біографічний та хронікальний первні. Історико-біографічну літературу дослідники визначають як сукупність художньо-наукових творів, об'єднаних наявністю в них героя, котрий залишив помітний слід у суспільно-політичному, науковому, мистецькому, літературному житті країни [10]. Роман-хроніка — це твір, у якому послідовно розкривається історія суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу [11, с. 713]. Основна увага в романі «Кармалюк» присвячена образу головного героя. Персонаж протягом твору ніби розкривається зсередини, детально передані його думки, почуття, сумніви; дія відбувається не так зовні, як у душі Устима. І хоча в романі дві сюжетні лінії (паралельно показано побут і страхи панів та життя Кармалюка) і він також має соціально-політичний, соціально-психологічний, філософський зміст, але ці аспекти є менш виразними, і головною, на нашу думку, усе таки залишається історія душевних і фізичних страждань Кармалюка, літопис його хресного шляху й боротьби. Тому твір можна визначити як історико-біографічний роман-хроніку.

Притримуємося думки Івана Сірака про стильовий синкретизм не лише роману «Опришки», а й «Кармалюка» Володимира Гжицького. Романам властиві ознаки: 1) реалізму, подекуди натуралізму; 2) імпресіонізму (там де мова йде про природу, оповідь набуває

імпресіоністичного ліризму); 3) неоромантизму. Крім того, у творах яскраво виражені екзистенційні й вітаїстичні первні. На вирішення образів Довбуша і Кармалюка певною мірою вплинула популярна в часи прозаїка ніцшеанська теорія сильної людини. Є у творах і певна відмінність: роман про Довбуша більше побудований на легендах і переказах про опришківського ватажка, піснях, звичаях та обрядах гуцулів, роман про Кармалюка ґрунтується на документальних фактах, посвіднаних, звичайно, з художнім вимислом та домислом, що позначилося на авторській оповіді, на тяжінні романів до власне белетристичного («Опришки») та художньо-документального («Кармалюк») літературних жанрів.

Романи багаті цікавими образами-символами (у романі «Опришки» вогонь — символ життя, доли — символ гноблення, безрадісного існування селян, гори — символ волі, радості; у романі «Кармалюк» шури — символ підлості царської влади: «Двері камери важкі, дубові, вкриті цвіллю — у камері ніколи не гостював промінчик сонця. І на додаток — шури. Страшне це лихо. Важко уявити собі страждання людини, що опинилась у кам'яному мішку в товаристві цих гидких гризунів» [5, с. 362]); яскравими епітетами, порівняннями, метафорами, метоніміями, синекдохами, гіперболами, літотами тощо. Автор вдався також до різноманітних засобів комічного: гумору, іронії, сатири, сарказму, карикатури, гротеску.

Для характеристики людей та стосунків між ними романіст використав анімалістичні паралелі. Автор звернувся до тотемічного символізму (ідентифікації людей з тваринами), аби увиразнити психологічні портрети персонажів чи передбачити їх майбутню долю. Скажімо, в романі «Опришки» маржина виступає символом спокійного селянського життя, домашнього вогнища, газдівства, навіть рабської покірності. Спостерігаючи за молодим цапком, кізочкою та двома маленькими козенятами, Довбуш думає: «Такі ж безборонні, як наші селяни. Кожен хижак може їх скривдити безкарно» [5, с. 128]. Опришко Андрись повідомляє про своє минуле: «Старий князь купив мене в мого колишнього пана, як коня чи пса» [5, с. 102]. Якщо герої кидають роботу біля маржини — це свідчить про їхній волелюбний характер. Повернення в долини для таких персонажів небажане, адже уособлює рабство, бідність: «На долах чекала його чужа курна хата, сон на долівці разом з телям чи ягням, бо в бідняків новонароджених телят чи ягнят тримали в хаті» [5, с. 163]. Автор знаходить вже інші зоонімічні образи для увиразнення характеру таких героїв. Наприклад, Довбуш порівнюється з орлом: «Живе він на високих горах, між скелями дикими, живе він з орлами вільними. <...> він — орел!..» [5, с. 42].

Пани отримують зоонімічні прізвиська, показуються неодмінно в парі з тими істотами, які найкраще підкреслюють їх сутність. Наприклад, надзвичайно лютий і підлий поміщик у романі «Опришки» має прізвисько Псович, прислужник княгині Єви у цьому ж романі носить прізвисько Блоха, боязкий, нерішучий панок, у якого служив Кармалюк, зветься Пігловський. Бридкий, неприсмний капелан порівнюється з кабаном, вужем: «Це був випасений, як кабан, чоловік, середнього зросту й віку, з великою лисиною через усю голову, з чималим м'ясистим носом і товстими хтивими губами» [5, с. 129]. Найлютіша мучителька Кармалюка пані Розалія показана як гротескна, потворна тварина: «висока, тонка, довгошия, як жирафа, важко поводи́ла своєю маленькою головою гадюки»; «коли шмагали по голих спинах мужиків, особливо молодих, її жаб'ячі очі загорялися фосфоричним блиском, лице червоніло, і вона вся, затиснувши зуби, хиталася в такт ударів» [5, с. 270]. Але найпоширеніший образ для висвітлення панської суті — люті пси. «Кинути на поталу собакам» кріпака — найулюбленіша розвага пані Розалії [5, с. 273]. Її завжди супроводжує лютий королівський дог як виразник панської пихи, злості: «Коло пані стояв і шкірив зуби величезний дог, з яким вона не розлучалась» [5, с. 271]. Пан Дідушок з роману «Опришки» «тримав біля себе дві люті вівчарки і був певний, що ніхто до нього не зайде непоміченим, доки вони бігають у дворі» [5, с. 119].

Отже, романами «Опришки» та «Кармалюк» Володимир Гжицький заявив про себе як тонкий знавець змальованих епох, по-новаторськи підійшов до образів головних героїв, історичний фактаж поєднав з художнім домислом та вимислом, причому вимисел і вплив фольклору переважає в романі «Опришки», а в романі «Кармалюк» наявний домисел та більш відчутний документалізм оповіді. Визначаємо «Опришки» як роман синтетичної жанрово-стильової форми, у якому поєдналися ознаки історичного, соціально-побутового, соціально-психологічного, пригодницького та любовного жанрів, переважає неоромантична тенденція, що органічно поєднується з реалістичним та імпресіоністичним письмом. «Кармалюк» —

це історико-біографічний роман-хроніка, урізноманітнений соціальним, психологічним, політичним, побутовим, філософським змістом, реалістичними, документальними, неоромантичними ознаками. Також яскраво виражено екзистенційне й вітаїстичне звучання романів. Звісно, авторська концепція людини і світу в історичних романах, сюжет, часопростір романів потребують докладнішого вивчення, тому в перспективі — системне монографічне прочитання романної прози Володимира Гжицького.

Література:

1. Вдовіченко Л. П. Героїчна минушина у творчості Гната Хоткевича (фольклорні та історичні джерела, їх інтерпретація). Автореферат дис. ... канд. філол. наук / Лариса Петрівна Вдовіченко. — К., 2004. — 20 с.
2. Гжицький В. Довбуш / Володимир Гжицький // Західна Україна. — 1933. — № 3/4 (39/40). — С. 43–76.
3. Гжицький В. Довбуш / Володимир Гжицький // Західна Україна. — 1933. — № 5/6 (41/42). — С. 5–43.
4. Гжицький В. Довбуш / Володимир Гжицький // Західна Україна. — 1933. — № 7/8 (43/44). — С. 10–21.
5. Гжицький В. Опришки. Кармалюк / Володимир Гжицький. — Львів : Каменяр, 1971. — 464 с.
6. Гжицький В. Пісня про чорних хлопців / Володимир Гжицький // Західна Україна. — 1933. — № 2 (38). — С. 23–40.
7. Гжицький Володимир. Спогади про минуле. Машинопис з правками автора. 1969 // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 155. — 76 арк.
8. Гончарук М., Грицюта М. Великі ідеї не вмирають / Микола Гончарук, Микола Грицюта // Вітчизна. — 1964. — № 1. — С. 210–212.
9. Дорошенко І. Над прозою Володимира Гжицького / Іван Дорошенко // Дорошенко І. Нового прагнучи слова. Літературно-критичні статті. — К. : Радянський письменник, 1974. — С. 79–95.
10. Історико-біографічна література // Словник літературознавчих термінів. — Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/8edci.html>
11. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Роман Гром'як, Юрій Ковалів та ін.] — К. : Академія, 2006. — 752 с.
12. Лубківський Р. Труді і дні Володимира Гжицького / Роман Лубківський // Гжицький В. Опришки. — Львів : Каменяр, 1985. — С. 3–16.
13. Пешорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману. Автореферат дис. ... канд. філол. наук / Дамір Пешорда. — Львів, 2001. — 19 с.
14. Романенко Л. В. Устим Кармалюк як історична постать в українській літературі та фольклорі. Автореферат дис. ... канд. філол. наук / Лідія Валеріївна Романенко. — К., 2009. — 20 с.
15. Сірак І. Легенда гір / Іван Сірак // Жовтень. — 1963. — № 5. — С. 155–156.
16. Цуркан І. М. Роман Михайла Старицького «Розбійник Кармалюк»: типологія жанру. Автореферат дис. ... канд. філол. наук / Ігор Миколайович Цуркан. — К., 2002.
17. Чуб (Нитченко) Д. На життєвому і творчому шляху Володимира Гжицького // Чуб (Нитченко) Д. Люди великого серця : Статті, розвідки, спогади / Дмитро Чуб (Нитченко). — Мельборн : Ластівка, 1981. — С. 161–179.
18. Шаховський С. Володимир Гжицький / Семен Шаховський // Українські радянські письменники. Критичні нариси / Упор. С. А. Крижанівський. — Вип. 8. — К. : Радянський письменник, 1976. — С. 160–187.
19. Шаховський С. Володимир Гжицький і його проза / Семен Шаховський // Гжицький В. Твори : у 2-х т. / [ред. Т. Буженко]. — К. : Дніпро, 1974. — Т. 1. — С. 5–19.
20. Шкляр В. Про 20-ті роки ХХ століття ми знаємо менше, ніж про Київську Русь. Інтерв'ю з письменником / Василь Шкляр. — Режим доступу: <http://newzz.in.ua/histori/1148862221-vasil-shklyar-pro-20-ti-roki-xx-stolittya-mi-znayemo-menshe-nizh-pro-kiyivsku-rus.html>.

The Modifications of the Historical Genre in the Novels by Volodymyr Hzhyskyi

This article reveals the genre and stylistic peculiarities of historic-biographical novels «Opryshky» and «Karmaliuk» by Volodymyr Hzhyskyi. The author tries to consider the correlation between the traditional and innovative approaches, the syncretism of styles and the synthesis of genre in the writer's interpretation of the historical novel form. The role of «Opryshky» and «Karmaliuk» in the literary process of that time and the considerable contribution made by Volodymyr Hzhyskyi to the development of Ukrainian historical novel of the 20th century are evaluated in the article.